

Prawo rzymskie w dawnych Czechach w poglądach Arthura Ducka

W 1653 roku w Londynie ukazała się pośmiertnie praca angielskiego prawnika i polityka, Arthura Ducka, pt. *De Usu et Autoritate Juris Civilis Romanorum in Dominiis Principum Christianorum*¹. Jej tematem, po raz pierwszy w historii nauki, stała się analiza roli prawa rzymskiego w systemach ówczesnej Europy. Pomimo niewątpliwych walorów praca ta nie zyskała rozgłosu, została w zasadzie zapomniana, podobnie jak jej autor – „niedoceniany poprzednik Savigny’ego”². Do dzisiaj dzieło to nie doczekało się naukowej analizy, choć w wybranych aspektach bywało przedmiotem zainteresowania historyków prawa bądź romanistów. *De Usu et Autoritate* w 1689 roku przetłumaczono na język francuski, zaś w 1724 roku przełożono na angielski rozdział dotyczący Anglii. William Holdsworth określił rozważania dotyczące tego kraju jako [...] *best continuous account of the influence, study, and the practice of Roman Law in England that has yet appeared*³. Bardzo dobrze opracowane dane biograficzne na temat Ducka zestawiał Brian Levack⁴. W literaturze niemieckiej do pracy tej odniósł się Norbert Horn w krótkim, ale bardzo przychylnym artykule *Römisches Recht als Gemeineuropäisches Recht bei Artur Duck*. Wartość *De Usu et Autoritate* Horn ocenił bardzo wysoko:

*Der Gegenstand der Arbeit, die Art seiner Behandlung durch Duck und die Verbreitung und Beachtung, die seine Darstellung fand, machen die kleine Schrift zu einem Werk von europäischem Rang. Es läßt die einheitlichen Züge der europäischen Rechtskultur erkennen, die auf dem römischen Recht beruhen*⁵.

¹ Dalej cytowane w przypisach w skrócie: Duck.

² Por. J. Sondel, *Artur Duck – niedoceniany poprzednik Savigny’ego i jego poglądy na rolę prawa rzymskiego w dawnej Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 1982, z. 97, s. 69–85. Niektóre ustalenia Ducka zostały później wykorzystane w opracowaniach poszczególnych systemów narodowych, na przykład w osiemnastowiecznych pracach M. Foscariniego i J. Cortesa dotyczących systemów prawnych Republiki Weneckiej i Królestwa Hiszpanii, por. N. Horn, *Römisches Recht als Gemeineuropäisches Recht bei Artur Duck* [w:] *Studien zur europäischen Rechtsgeschichte*, wyd. W. Wilhelm, Frankfurt 1972, s. 171–180.

³ W. Holdsworth, *A history of English Law*, t. V, London 1971, s. 24.

⁴ B. Levack, *Civil lawyers in England 1603–1641. A political study*, Oxford 1973.

⁵ N. Horn, *Römisches Recht...*, s. 180.

W szczególny sposób wyróżnił dzieło Ducka Helmut Coing, wskazując jego przydatność we współczesnych badaniach nad znaczeniem i obowiązywaniem prawa rzymskiego w XVI i XVII wieku: *Für das 16. und 17. Jahrhundert ist auch heute noch das zeitgenössische Werk des Engländers Arthur Duck nützlich*⁶. O poglądach Ducka na rolę prawa rzymskiego w dawnej Polsce pisał Janusz Sondel w rozprawie *Artur Duck – niedoceniany poprzednik Savigny’ego i jego poglądy na rolę prawa rzymskiego w Polsce*, stawiając *De Usu et Autoritate* obok „najbardziej interesujących dzieł romanistycznych ery nowożytnej”⁷. W 1988 roku ukazała się praca Daniela Coquille’a traktująca o twórczości prawników (również Ducka) skupionych w odrębnym od *common law* angielskim samorządzie adwokackim *Doctors’ Commons*⁸. W 1990 roku ośrodek w Getyndze wydał oryginalną łacińską wersję *De Usu et Autoritate* wraz z obszernym wstępem Focke Tannen Hinrichsa, niestety całkowicie pozbawioną blisko tysiąca przypisów bibliograficznych⁹. W tej samej serii w 1993 roku wydano niemieckie tłumaczenie pióra Hinrichsa z cenną przedmową¹⁰, ale bez przypisów. Obie pozycje zawierają natomiast bardzo rzetelne indeksy osobowe, w których częściowo uwzględniono cytowanych autorów. Eugen Bucher akcentował komparatystyczny charakter dzieła Ducka:

Dieses bis vor kurzem von niemandem mehr beachtete, für den historisch Interessierten jedoch hochbedeutsame Werk ist eines der ersten „rechtsvergleichenden“: Der Verfasser, mit Selbstverständlichkeit von der Regel ausgehend, dass in Gegenden, wo christliche Herrscher das Sagen haben, vermutlich und dem Grundsatz nach römisches Recht gelte, gibt Erklärungen und Präzisierungen zum Vorgang der Stand der jeweiligen Romanisierung des Rechts [...]”¹¹.

Peter Stein chwalił wysiłki Ducka upatrującego w prawie rzymskim uniwersalnego medium prawnego dla kontynentu:

[...] Duck was at pains to bring out the common ideas on the nature of custom but seeks equity; he says, the laws of no nation are more suited than the civil law of the Romans, which contains the fullest rules concerning contracts, wills, delicts, judgements and all human actions”¹².

O Ducku aprobująco wypowiadał się również Ennio Cortese:

La storiografia usava tempo fa richiamare in proposito la tardiva testimonianza seicentesca dell’inglese Arthur Duck, ma va ricordato che lo stesso Duck assegnava correttamente ai soli francesi l’origine dell’idea, appunto, che le leggi giustinianee andassero seguite non perché leggi, ma per la grande bontà delle loro rationes”¹³.

⁶ H. Coing, *Europäisches Privatrecht*, Bd. I (*Älteres Gemeines Recht*), München 1985, s. 95, przyp. 26.

⁷ J. Sondel, *Artur Duck...*, s. 69.

⁸ D. Coquille, *The Civilian Writers of Doctors’ Commons, London: Three Centuries of Juristic Innovation in Comparative, Commercial and International Law*, Berlin 1988.

⁹ *‘De Usu Et Autoritate Juris Civilis Romanorum in Dominiis Principum Christianorum libri duo’* von Artur Duck, unveränderter Nachdruck der Ausgabe Leipzig 1668, Köln–Wien 1990.

¹⁰ A. Duck, *Über Gebrauch und Geltung des ‘ius civile’ der Römer in den Staaten der christlichen Fürsten*, Übersetzung, Einleitung und Anhang von F.T. Hinrichs, Göttingen 1993. Por. recenzję A. Wijffels, TR 1995, t. 63, s. 410–411.

¹¹ E. Bucher, *Gedanken aus Anlass des Erscheinens zweier Monumentalwerke zum Römischen Recht. Deutsche Übersetzung des ‘Corpus Iuris’ und ‘The Law of Obligations’ von Reinhard Zimmermann*, „Aktuelle Juristische Praxis” 1997, t. 68, s. 923–938.

¹² P. Stein, *Roman Law in European History*, Cambridge 1999, s. 104.

¹³ E. Cortese, *Un personaggio in cerca di autore. La compilazione giustiniana nel medioevo*, „Diritto@Storia” 2004, t. 3 (wyd. on-line), <http://www.diritto@storia.it>, 20.02.1020.

De Usu et Autoritate to praca składająca się z dwóch części. W pierwszej, liczącej osiem rozdziałów¹⁴, Duck szczegółowo opisał dzieje prawa rzymskiego do czasów glosatorów, w drugiej rolę i stosunek do prawa rzymskiego w piętnastu systemach politycznych chrześcijańskiej Europy: Cesarstwa Niemieckiego księstwa Italii, królestwa Sycylii i Neapolu, królestwa Francji wraz z Belgią, Hiszpanii, Portugalii, Anglii, Irlandii, Szkocji, Polski, Węgier, Danii, Szwecji i Czech. Pomiął jednak całkowicie Rosję, chociaż jej istnienia był doskonale świadomy. Rozprawę kończy *Conclusio Operis ad Lectorem* zawierające ciekawe uwagi autora w kwestii przyszłości prawa rzymskiego w Europie, skierowane osobno do rodaków i cudzoziemców.

De Usu et Autoritate nie jest dziełem na temat recepcji prawa rzymskiego w Europie. Nie znajdziemy tu długiego wyliczenia przypadków przejścia rzymskich instytucji w praktyce prawnej ani skrupulatnego zestawienia orzeczeń, w których takowe zostały odrzucone. Podobnych analiz autor mógł z powodzeniem dokonać znacznie więcej¹⁵. Cel pracy jest wyraźnie odmienny; można go określić jako próbę pokazania ogólnego znaczenia dziedzictwa rzymskiego prawa prywatnego dla formowania się wspólnej przestrzeni prawnej chrześcijańskiego kontynentu¹⁶. Duck uczynił wielki wysiłek, pokazując szacunek dla prawa rzymskiego jako probierz zaawansowania cywilizacyjnego poszczególnych narodów Europy. Jest oczywiste, że szczególnym przypadkiem, z jakim musiał się zmierzyć, była sytuacja w Anglii; wydaje się jednak, iż z tej próby wyszedł zwycięsko, przeciwstawiając kwestię braku bezpośredniego obowiązywania tego prawa w sferze *common law* licznym wpływom w zakresie jurysdykcji odrębnej oraz ogólnie wysokiego poziomu kultury prawnej wspomaganą przez dwa fakultety prawnicze oparte na kontynentalnym studium prawa rzymskiego¹⁷.

Rozważania na temat roli prawa rzymskiego w dawnym i współczesnym autorowi Królestwie Czech¹⁸ można, na tle pozostałych rozdziałów, uznać za dość ubogie, cho-

¹⁴ I. *De Iustitia Romanorum in Bellis & Legibus suis*, II. *De Iustitia & Encomiis Legum Romanorum*, III. *De Iure Civili Rom. ante Iustinianum Imp.*, IV. *De libris Iuris Civilis Romanorum per Iustinianum compositis*, V. *De Iure Civili Romanorum post Iustinianum*, VI. *De Iure Feudorum*, VII. *De Iure Canonico*, VIII. *De interpretationibus & opinionibus Doctorum*.

¹⁵ Por. na przykład szesnastowieczną, niecytowaną jednak przez Ducka pracę Philiberta Bugnyona *Legum abrogatarum in omnibus curiis terris iurisdictionibus et dominiis regni Franciae* (1563).

¹⁶ Por. Ł. Marzec, *Wizja powszechnego prawa europejskiego według Artura Ducka*, „Studia Prawno-ustrojowe Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego” 2007, t. 7, s. 255–261; *idem*, *Pozycja prawa rzymskiego jako element tworzący kulturę prawną narodów Europy w świetle poglądów Arthura Ducka [w:] Ut magis leges sapere. Studia i prace dedykowane Profesorowi Januszowi Sondlowi w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, red. W. Uruszczak, P. Świąćicka, A. Kremer, Kraków 2008, s. 295–307.

¹⁷ *Idem*, *Prawo rzymskie w dawnej Anglii w świetle poglądów Artura Ducka*, „Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego” 2006, t. 6, z. 2, s. 117–136.

¹⁸ Na temat historii państwa i prawa oraz recepcji prawa rzymskiego w dawnych Czechach por. E. Ott, *Beiträge zur Receptionsgeschichte der röm.kan. Processes in den böhmischen Ländern*, Leipzig 1897; J. Kapras, *Právní dějiny zemi koruny České*, Praha 1913; R. Koss, *Forschungen zur mittelalterlichen Gerichtsverfassung Böhmens und Mährens*, Praha 1919; F. Vacek, *Emfyteuse v Čechach v 13. a 14. století*, „Agrární Archiv” 1919–1920, c. 6–7. M. Boháček, *Římské právní prvky v práni knize brněnského pisaře Jana*, Praha 1924; O. Peterka, *Rechtsgeschichte der böhmischen Länder*, Reichenberg 1928–1933; J. Hobzek, *Majestas Carolina a římské právo*, Praha 1935; J. Kejř, *Počátky soudu dvorského*, Praha 1956; V. Prochaska, *Najważniejsze czechosłowackie prace z dziedziny historii państwa i prawa z lat 1945–1955*, CPH 1956, t. 8, z. 2; *idem*, *Bibliografia czechosłowackich prac z dziedziny historii państwa i prawa 1961–1965*, CPH 1967, t. 19, z. 1; V. Vaněček, *Dejiny státu a práva v Československu*, Praha 1964; *idem*, *Pronikání římského a kanonického práva etc.*, „Právněhistorické Studie” 1966, t. 12; G. Gudian, *Die Grundlegenden Institutionen der Länder*,

ciaż wyraźnie obszerniejsze niż charakterystyka Szwecji czy Danii. Sprowadzają się one w zasadzie do nakreślenia rysu historycznego oraz próby określenia stopnia politycznej zależności od Cesarstwa Niemieckiego, również w zakresie systemu prawnego. Należy jednak docenić starania autora o możliwie kompletny obraz sytuacji w Europie; w pracy oprócz bliższych Duckowi dużych systemów zachodnich znajdujemy dość rzetelne, jak na zasoby angielskich bibliotek, opisy egzotycznych dla niego krajów: Polski, Czech oraz Węgier. Duck wskazuje na pewne podobieństwa między nimi, na przykład atypowe w Europie silne ograniczenia władzy królów Polski i Węgier względem własnej szlachty czy skłonność Polski i Czech do recepcji prawa saskiego. Polaków i Węgrów uważał ponadto bardziej za wojowników niż miłośników praw.

Opisując czeski system prawny, Duck korzystał z dość urozmaiconej literatury oraz kilku źródeł, mianowicie *Złotej Bulli* Karola IV Luksemburskiego, najczęściej z komentarzem współczesnego mu Dominika Arumaeusa, Weichbildu Magdeburskiego, a także z ordynacji Sądu Kameralnego Rzeszy z komentarzami Johanna Mynsingera oraz Andreasa Gaila. Miał ponadto dostęp do wszystkich innych dokumentów źródłowych, dołączonych przez Melchiora Goldasta do *Commentarii de regni Bohemiae juribus*, dzieła stanowiącego podstawę wiedzy autora o Królestwie Czech. Pełna¹⁹ bibliografia rozdziału podana poniżej liczy ponad dwadzieścia monografii.

1. **Andreas** Johannes (†1348), *Glossarum in VI. Decretalium*.
2. **Arumaeus** Dominicus (Douwe van Arum, 1579–1637) *Discursus academicorum de iure publico*, Jenae (1615–1623).
3. **Baldus** de Ubaldis, *Super decretalibus*, Lugduni 1537.
4. **Besoldi** Christoph (Besold, 1577–1628), *Discursus Politici*, Amsterdam 1628.
5. **Bodin** Jean, *Les Six livres de la République*, Paris 1576.
6. **Choppin** René (Choppinus, 1537–1606), *Du domaine de la Couronne de France*, 1574 (*De domaniano Francia*, Parisiis 1605).
7. **Dubravius** Jan²⁰ (Jan Skála z Doubravky, 1486–1553), *Historiae Regni Bohemiae*, Prostějov 1552.
8. **Gail** Andreas (1526–1587), *Practicarum observationum, Tam ad Processum Iudiciarum*, Cologne 1578.
9. **Goldast ab Haiminsfeld** Melchior²¹ (1576–1635), *Commentarii de regni Bohemiae juribus*, Francofurti 1627.
10. **Helmold**²² (Helmold von Bosau, †1177), *Annales Slavorum*, Francofurti 1556.

rozd. 11: *Böhmen* [w:] H. Coing, *Handbuch...*, Bd. I, s. 447–449; K. Maly, F. Sivak, *Dejiny státu a práva v Československu do r. 1918*, Praha 1988; K. Maly, *České právo v minulosti*, Praha 1995; K. Maly et al., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 1997. Pozycją o szczególnym znaczeniu jest M. Boháček, *Einflüsse des Römischen Rechts in Böhmen und Mähren*, „Ius Romanum Medii Aevii” 1975, 11, cz. V oraz podana tam literatura.

¹⁹ W zestawieniu bibliograficznym brakuje jednej pozycji, której pełna identyfikacja się nie powiodła. Jest to prawdopodobnie praca Thomasa Michaela *De iurisdictione conclusionem*.

²⁰ Na temat Dubraviusa por. A.H. Wratislaw, *Life and Writings of Dubravius, Bishop of Olmutz (1542–1553)*, „Transactions of the Royal Historical Society” seria I, 1881, t. 9, s. 148.

²¹ Na temat tego szwajcarskiego polihistora por. G. Dünnhaupt, *Melchior Goldast von Haiminsfeld* [w:] *Personalsbibliographien zu den Drucken des Barock*, t. 3, Stuttgart 1991, s. 1653–79A; A. Baade, *Melchior Goldast von Haiminsfeld*, hrsg. Peter Lang, 1992.

²² Na temat kroniki Helmolda zob. przede wszystkim głosy kwestionujące jej wiarygodność: C.Ch.G. Schirren, *Beiträge zur Kritik holsteinischer Geschichtsquellen*, Leipzig 1876; F. Wigger, *Über die neueste*

11. **Hotman** François (Hottomanus, 1524–1590), *De Feudis Commentatio Tripertita*, Lugduni 1573.
12. **Kosmas**²³ (1045–1125), *Chronica Boëmorum*²⁴.
13. **Kromer** Marcin (1512–1589), *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*, Basel 1555.
14. **Loyseau** Charles²⁵ (1564–1627), *Traité des seigneuries*, Paris 1610.
15. **Le Mire** Aubert (1573–1640), *De Rebus Bohemicis liber singularis*, Lugduni 1621.
16. **Muscorn** Hieronymus, *Tractatus de jurisdictione*, Coloniae 1581.
17. **Mysinger** Joachim, *Singularis observationum iudicii imperialis camerae centuriae quattuor*, Helmaestadii 1594.
18. **Rulant** Rutgero, *Tractatus de commissariis et commissionibus Camerae Imperialis*, Francofurti 1604.
19. Henrico **de Segusia** (Hostiensis, †1271), *Summa super titulis Decretalium*, Basilea 1573.
20. **Sylvius** Aeneas (Enea Silvio Piccolomini, Pius II, 1405–1464), *Historia Bohemica*, 1485.
21. **Thou** Jacques (Thuanus, 1553–1617), *Historiae sui temporis*, t. 1–3, Paris 1606–1607.

Duck rozpoczyna swoje rozważania od kwestii pochodzenia mieszkańców ziem czeskich. Mieli oni przybyć z terenów późniejszej Rosji i Chorwacji²⁶, zatem wyraźnie odróżniali się od narodów germańskich poprzez iliryskie lub słowiańskie języki²⁷. Szczególna rola w kształtowaniu państwa czeskiego miała przypaść, jak pisał Duck, plemionom chorwackim pod przywództwem Czecha, którego istnienie przyjął za fakt historyczny, podążając w tej mierze za Aeneasem Sylviusem i Dobraviusem (zatem

Kritik des Helmold, „Jahrbücher des Vereins für Mecklenburgische Geschichte” 1877, t. 42, s. 21–63, a także B. Schmeidler, *Helmold und seine Cronica Slavorum*, „Zeitschrift des Ver. f. Lübeck. Gesch. u. Altertumskunde” 1912, Bd. 14, s. 185 i n.; H.F. Schmid, *Die slavische Altertumskunde und die Erforschung der Germanisation des deutschen Nordostens*, „Zeitschr. f. Slav. Philologie” 1924, Bd. 1, s. 396–415; 1925, Bd. 2, s. 134–180. Ostatnio – D. Fraesdorff, *Der barbarische Norden: Vorstellungen und Fremdkategorien bei Rimbert, Thietmar von Merseburg, Adam von Bremen und Helmold von Bosau*, Berlin 2005. Ostatnie wydanie: Helmold von Bosau, *Slawenchronik*, neu übertr. und erl. von Heinz Stoob, Darmstadt 2002.

²³ O. Králík, *Kosmova kronika a předchozí tradice*, Praha 1976; *Slovník českých spisovatelů*, Praha 2000, s.v. „Kosmas”.

²⁴ Duck mógł posługiwać się jednym z trzech pierwszych wydań Kosmasa, a mianowicie Marquarda Frehera z lat 1602 i 1607 (*Cosmae Pragensis ecclesiae decani Chronicae Bohemorum*) lub z roku 1621 pod tym samym tytułem (wszystkie wydane w Hanowerze).

²⁵ Na temat tego teoretyka władzy państwowej por. B. Basdevent-Gaudemet, *Aux origines de l'état moderne. Charles Loyseau 1564–1627. Théoricien de la puissance publique*, Paris 1977; B. Szlachta, *Charles Loyseau* [w:] *Slovník historii doktrýn politických*, red. M. Jaskólski, t. 3, Warszawa 2000.

²⁶ Duck za Thuanusem i Kromerem pisał *ex Croatia vel Russia*, por. s. 463. Należy odnotować, że plemiona chorwackie przybyły na ziemie czeskie z terenów położonych na północny wschód od linii Karpat, w siatce wyznaczonej przez biegi Wisły, Bugu, Dniepru i Prutu, por. na przykład I. Perić, *A History of the Croats*, trans. V.P. Goss, Zagreb 1988; D. Pavličević, *Historia Chorwacji*, przeł. Ł. Danielewska, Poznań 2004; I. Goldstein, *Croatia: A History*, London 1999, s. 13–14.

²⁷ Duck II, 15, 466.

za Kosmasem). Również kolejni legendarni władcy (Krok, Libusza, Przemysław Oracz, Neramysław/Nezamysław) zostali przedstawieni (za Kosmasem) jako postacie historyczne²⁸.

Za moment kluczowy w historii Czech z punktu widzenia wejścia w orbitę zależności politycznej od Cesarstwa Duck uważa przyjęcie przez Wratysława II korony królewskiej od cesarza Henryka IV²⁹. Jednocześnie przemilczał lub przeoczył relacjonowany przez Kosmasa, współcześnie mocno dyskusyjny³⁰, fakt tytularnego objęcia przez Wratysława również korony polskiej. Duck odnotował przy tym za Sylviusem, iż św. Wacław – kuszony wcześniej przez cesarza Ottona godnością królewską – nie przyjął jej. Miało to być jego zdaniem działaniem mądrym, zapobiegającym zależności politycznej od Cesarstwa, co miało z kolei nastąpić po koronacji Wratysława³¹. Duck relacjonuje głos „wielu Czechów”, ganiących skłonność swoich władców do Cesarstwa; nieustępliwa (w zasadzie legendarna) postawa św. Wacława miała być wzorem dla innych, na przykład dla Władysława I (Przemysłida), który przyjął insygnia koronne od cesarza Henryka V, podczas gdy oczekiwano raczej ich demonstracyjnego zwrotu³².

Chociaż Duck znał stanowisko prawników niemieckich³³ uznających władzę cesarzy nad Królestwem Czeskim, to jednak wyraźnie doceniał i popierał³⁴ wysiłki Czechów o postrzeganie ich jako całkowicie niezależnych³⁵. Akceptował pogląd o sprawowaniu przez królów czeskich nad swoimi poddanymi władzy identycznej z pozostałymi europejskimi *supremi Principes*³⁶, zaś władza imperatora miała dotyczyć wyłącznie

²⁸ Duck II, 15, 463–464. Historyczność legendarnych Przemysławidów nie została współcześnie potwierdzona. Por. na przykład G. Labuda, *Organizacje państwowe Słowian zachodnich w okresie kształtowania się państwa polskiego* [w:] *Początki Państwa Polskiego. Księga Tysiąclecia*, t. 1, red. K. Tymiesiecki, Poznań 1962; D. Třeštík, *Počátky Přemyslovců*, Praha 1997, s. 337; *idem*, *Vznik Velké Moravy: Moravané, Čechové a Střední Evropa v letech 791–871*, Praha 2001; I. Panic, *Ostatnie lata Wielkich Moraw*, Katowice 2000, s. 79–80; A. Paner, *Przemysławidzi: od Borzywoja I do Przemysła II Otokara. Ludzie i wydarzenia w latach 872–1278*, Gdańsk 2008.

²⁹ Duck II, 15, 464. Autor wskazał jako datę koronacji 1086 rok. W rzeczywistości doszło do niej rok wcześniej w trakcie synodu w Moguncji. Koronę nałożył na skronie Wratysława sam cesarz. 15 czerwca tegoż roku ceremonii dopełnił arcybiskup Trewiru Egilbert podczas uroczystej mszy w Pradze. Omyłkę co do daty powtórzył Duck za Sylviusem i Dubraviusem, jej pierwotne źródło tkwiło w błędnym datowaniu synodu w Moguncji przez Kosmasa, por. *Kosmasa Kronika Czechów*, przeł. wstęp i komentarze M. Wojciechowska, Warszawa 1968, s. 277, przyp. 50.

³⁰ *Kosmasa Kronika...*, s. 278, przyp. 51.

³¹ Duck II, 15, 464. Współcześnie przyjmuje się (wbrew tzw. legendzie świętowaclawskiej), że już za rządów św. Wacława doszło do uzależnienia od władców niemieckich, ponieważ książę ten uznał zwierzchność Henryka I Ptasznika i zobowiązał się do płacenia trybutu. Por. na przykład R. Heck, M. Orzechowski, *Historia Czechosłowacji*, Ossolineum 1969, s. 32; H. LeCaine Agnew, *The Czechs and the Lands of the Bohemian Crown*, Stanford 2004, s. 12.

³² Duck II, 15, 464.

³³ Duck II, 15, 466, za Hieronimem Muscornem: [...] *Germani retorquent, Exemptionem a Foro non inducere immunitatem a Suprema Potestate; & Imperatorum Privilegia, Regibus Bohemiae concessa, non esse intelligenda privative ut se & Successores excluderent, sed ut cum iis concurrerent; neque potuisse Imperatores ex abdicatione suae Potestatis Jus Successorum imminuere.*

³⁴ Duck II, 15, 466 (autor powoływał się również na Dominika Arumaeusa i Krzysztofa Besolda): *Et quamvis Reges Bohemiae contendant pro libertate sua, se non teneri Constitutionibus Imperii, sed uti Legibus suis; nec ad Contributiones & Collationes Imperii obligari; nec in Imperii Circulis comprehendendi, & praeter casus expressos, se Imperatoris vel Camerae Imperialis Jurisdictioni non esse obnoxios.*

³⁵ Por. ostatnio A. Begert, *Böhmen, die böhmische Kur und das Reich vom Hochmittelalter bis zum Ende des Alten Reiches: Studien zur Kurwürde und staatsrechtlichen Stellung Böhmens*, Matthiesen 2003.

³⁶ Duck II, 15, 467.

Królestwa Czeskiego jako całości³⁷. Nad jego poddanymi nie rozciągała się jurysdykcja cesarska ani Sądu Kameralnego, od wyroków czeskich sądów nie przysługiwała apelacja do cesarza.

Czesi mieli jednak pozostawać w pewnej, większej niż pozostałe narody Europy, zależności od Cesarstwa, szczególnie w relacji do Moraw, Śląska i Łużyc. Miała ona w opinii Ducka charakter przymusu trybutarnego i podatkowego³⁸. Dostrzegał również i nie kwestionował bezdyskusyjnych okoliczności świadczących o politycznej bliskości Czech i Cesarstwa Niemieckiego, takich jak inicjacyjna rola cesarzy w ustanowieniu Korony Czeskiej, zaliczenie jej władców do elektorów i książąt Rzeszy, a ziem do prowincji Cesarstwa. Szczególnie wymowną przesłanką zależności miało być jednak w oczach Ducka prawo apelacji królów Czech do Sądu Kameralnego Rzeszy. Jak pisał, apelacje te miały dotyczyć szczególnie (*praesertim*) przypadków łamania publicznych landfrydów jak również *Justitiae denegatae vel protelatae*³⁹. Duck przejął tę frazę od Goldasta niemal dokładnie (zamieniając bez zmiany znaczenia *protractae* na *protelare*), przeinaczając jednak sens wypowiedzi akcentującej właśnie znaczne ograniczenie jurysdykcji tego sądu względem Czech. U Goldasta czytamy bowiem: *Apellari a Rege Bohemiae & eius summis tribunalibus non potest: praeterquam in casu denegatae, vel protractae iustitia: item nullitatis*⁴⁰. Dalej jednak, przedstawiając stanowiska broniące niezależności Czechów, Duck już poprawnie korzysta z tejże opinii helweckiego polihistora, pisząc: [...] *praeter casus expressis, Se Imperatoris vel Camerae Imperialis Jurisdictionis non esse obnoxios*⁴¹.

Interesujące są również uwagi Ducka na temat odmienności systemu ustrojowego Czech w kontekście odnośnych uwarunkowań u najbliższych sąsiadów – w Królestwie Polskim oraz w Królestwie Węgier⁴². Władcy Węgier i Polski doznawali podobnych ograniczeń (nie mogli stanowić praw bez zgody stanów⁴³), podczas gdy takich wewnętrznych utrudnień nie mieli królowie Czech. Autor postrzega Polaków jako *Populi Septentrionales*⁴⁴, do których jednak nie zalicza Czechów. Nie traci również z pola widzenia politycznych zależności Czech i Węgier od Austrii i Cesarstwa, szczególnie po klęsce pod Mohaczem. Od zależności tych w opinii Ducka wolna była jednak Polska,

³⁷ *Ibidem*, interpretując na korzyść Czechów stanowisko szwajcarskiego polihistora Melchiora Goldasta o uniwersalnej zwierzchności cesarzy: [...] *potestatem Imperatorum admittunt solum in universum Regnum, non in singulos Cives & Subditos Bohemos*.

³⁸ Duck II, 15, 465, *Eos enim Imperatoribus suis aliquando Tributarios & Feudatarios*.

³⁹ Duck II, 15, 466. Hinrichs tłumaczy ten zwrot jako *Verschleppung von Prozessen*. Wydaje się, iż chodzi tu o wszelkie przypadki odmowy podjęcia bądź bezzasadnego przewleknięcia postępowania.

⁴⁰ M. Goldast ab Heimsfeld, *Commentarii de regni Bohemiae juribus*, Francofurti 1719, rozdz. XIII, s. 525 (egzemplarz z Biblioteki Jagiellońskiej, sygn. Hist. 15.287). Ta obszerna, przychylna idei niezależności Czech od Cesarstwa praca jest dokładną analizą ewolucji czeskiego ustroju prawnego i politycznego, opartą na gruntownej znajomości ówczesnej literatury tematu.

⁴¹ Duck II, 15, 466.

⁴² Na ten temat współcześnie por. na przykład W. Uruszczak, *Swoistość systemów prawno-ustrojowych państw Europy Środkowo-Wschodniej w XV–XVI w.* [w:] *Europa Środkowowschodnia od X do XVIII wieku – jedność czy różnorodność?*, red. K. Baczkowski, J. Smółcha, Kraków 2005, s. 45–61.

⁴³ Duck II, 12, 448: *Potestas autem Regum Hungariae ita temperata est sicut in Polonia. Neque enim Reges possunt Leges condere sine consensu Populi* [...].

⁴⁴ Duck II, 11, 444.

natomiast Czesi i Węgrzy o tę niezależność musieli walczyć lub przynajmniej takiej zależności się opierać.

Duck stoi na stanowisku, nieco wbrew autorom cesarskim, że poza własnymi prawami zwyczajowymi, a także statutami i konstytucjami swoich władców, Czechów nie obowiązują żadne *alias Leges*, a w szczególności ustawodawstwo cesarskie. Sięgają jednak do niego, podobnie jak do prawa saskiego, gdy owe własne regulacje nie wystarczają. Przytacza również kolejną opinię Goldasta, iż zgodnie z wolą cesarzy Ottona I i II prawo saskie miało stać się prawem powszechnym dla Polski i Czech. Ważną cezurą w dziejach prawa czeskiego miało z kolei być panowanie cesarza Karola IV – uprzednio króla Czech. Przywileje zawarte w *Złotej Bulli*, w szczególności prawo wyboru panującego, a także spisanie praw zwyczajowych służyło według Ducka uporządkowaniu i umocnieniu państwowości Czech. Autor nie powołuje jednak powszechnie używanej nazwy tego zbioru (*Maiestas Carolina*) – w zasadzie projektu – chociaż pojawiła się ona w literaturze jeszcze 30 lat przed powstaniem *De Usu et Autoritate*⁴⁵. Akcentował za Dobraviusem, że jednym z motywów działań cesarza była konieczność ograniczenia zbyt dużych uprawnień czeskich sędziów.

W opinii Ducka, Czesi chętnie korzystali z przepisów prawa rzymskiego. Fakt ten miał być ułatwiony przez uprzednią recepcję prawa saskiego [...] *cum eo ita conjunctum erat Ius Romanum, ut non aliam Interpretationem quam a Iure Romano acciperet*⁴⁶. Stanowiło to zresztą naturalną konsekwencję oparcia się na prawie saskim, które Duck oceniał bardzo pozytywnie; uważał je wprost za prawo rzymskie napisane w języku saskim⁴⁷. Rozstrzygnięcie sprawy obcej prawu saskiemu winno nastąpić na podstawie prawa rzymskiego, a zatem autor jest skłonny przyjąć subsydiarne obowiązywanie tego prawa w Czechach. Wprawdzie przywołuje dawne opinie Johanna Andreasa oraz Henricusa de Segusio (Hostiensisa) plasujące Czechów wśród *Gentes Septentrionales*, rządzących się własnymi prawami, sam jednak przychylił się do nowszych poglądów reprezentowanych przez Joachima Mynsingera, Andreasa Gaila czy wreszcie samego Goldasta, postrzegając system prawny Królestwa Czeskiego jako część systemu cesarskiego. Prawo rzymskie było zatem nie tylko cesarskie, ale i czeskie (*ius commune*)⁴⁸.

Co można Duckowi wytknąć w opisie roli i znaczenia prawa rzymskiego w Królestwie Czech? W porównaniu do nieporównanie obszerniejszych wywodów na temat Cesarstwa, Francji, Hiszpanii, Portugalii czy Anglii, uderza brak najmniejszej nawet wzmianki o istnieniu i działalności praskiego *studium generale*, a w szczególności tamtejszego fakultetu prawniczego, funkcjonującego już od 1372 roku jako *universitas iuristarum in studio Pragensi*⁴⁹. Jest to tym bardziej niezrozumiałe, że opisując polski system prawny, nie zapomniał o krakowskim *studium generale* i profesorach nauczających tam prawa rzymskiego⁵⁰. Kulturę prawną czołowych europejskich systemów Duck oceniał tym wyżej, im większym autorytetem cieszyło się tam prawo rzymskie, to natomiast w opinii autora

⁴⁵ Por. M. Boháček, *Einflüsse...*, s. 128, przyp. 567.

⁴⁶ Duck II, 15, 469.

⁴⁷ A. Duck, II, 2, 170: *Et Jus ipsum Saxonicum Jus Civile Romanum Lingua Saxonica descriptum aliqui ea de Causa appellat.*

⁴⁸ Duck II, 15, 469. [...] *in Bohemia & in Germania universa, Ius Romanum esse eorum Ius Commune.*

⁴⁹ M. Boháček, *Einflüsse...*, s. 25.

⁵⁰ Duck II, 11, 443.

zależało w wymierny sposób również od funkcjonowania miejscowych uniwersytetów i ich wydziałów prawniczych. Brakuje również bliższego omówienia wpływów prawa rzymskiego poprzez recepcję prawa saskiego w prawie miejskim; Duck ograniczył się do stwierdzenia, że takowe istnieją. Dysponując opracowaniem Goldasta, mógł łatwo wspomnieć choćby o mocno zromanizowanej czternastowiecznej księdze prawa miejskiego morawskiego miasta Brna (*Das Brünner Rechtsbuch*)⁵¹, recypowanej i obowiązującej przez długi czas w wielu czeskich miastach.

Ponadto, co jest uwagą ogólną, dla Arthura Ducka centrum prawnego życia Europy znajdowało się bez wątpienia we Francji, Italii i Hiszpanii, czyli tam, gdzie (jego zdaniem) funkcjonowały najlepsze fakultety prawnicze i działała czołówka ówczesnej jurysprudencji. Nawet Cesarstwo Niemieckie i jego liczni prawnicy nie dorównywali im poziomem. Królestwo Czech, podobnie jak Węgry i Polska – ale również Szwecja i Dania, a w pewnym sensie Szkocja i Irlandia – znajdowały się na odległych peryferiach.

The Roman Law in the Former Bohemian Kingdom According to Arthur Duck

Summary

De Usu et Autoritate Juris Civilis Romanorum in Dominiis Principum Christianorum, the work by Artur Duck was published in London in 1653. In his work he analysed the position and influence of Roman Law in fifteen countries of the 17th-century Europe. Apart from England, Scotland and Ireland, he researched the German Empire, France with Belgium, Italy, Sicily and Naples, Poland, Hungary, Bohemia, Spain, Portugal, Denmark and Sweden. Although Duck was an Englishman, he admired Roman Law and believed it could unify and consolidate the legal systems of Christian Europe. His work shows deep knowledge of how the legal systems of the 17th-century Europe were organized and influenced by Roman Law. Although his work has remained forgotten for centuries, contemporary scholars are attempting to restore it to its proper position. Although the chapter concerning the Kingdom of Bohemia appears relatively short, it gives basic and true information on the Bohemian state and legal system. Duck used over twenty books of various authors, to mention only Goldast, Dubravius, Arumaeus, Besold, Mynsinger, Gail, Muscorn and Kromer. In his view, German emperor did not have a direct power over Bohemians, though Bohemian kings were not entirely independent. He stresses that Bohemians never accepted being a part of the German Empire. They had their own laws, to some extent based on the Roman Law, particularly in the field of the municipal laws, derived from *ius saxonicum*. Duck believes that the Roman Law was the Bohemian *ius commune*, as it was said to be in Germany.

⁵¹ Por. M. Boháček, *Einflüsse...*, s. 149 i n.